

O teorijskim pristupima ruralnom prostoru

Aleksandar Lukić

Ruralni prostor, nakon desetljeća urbanocentričnog pogleda na svijet, ponovo postaje predmetom teorijskih rasprava i konceptualizacija. Posljedica je to (r)evolucije socijalne misli s jedne te općega društvenog razvoja s druge strane, zahvaljujući čemu u gospodarski razvijenim državama ruralna područja postaju sve važniji alternativni životni i radni izbor u odnosu na gradove. Teorijska razmatranja prostora, dosada pretežito usmjerena na velike gradove i urbane sustave (*globalni grad, umreženo društvo, postmoderni grad*), sve češće propituju refleksije postmodernih perspektiva razumijevanja prostora u ruralnom kontekstu, oživljujući time neminovno i interese za tradicionalnije shvaćanje ruralnosti. U članku se, slijedeći funkcionalni, političko-ekonomski, socijalno-geografski koncept Münchenske škole te koncept socijalne konstrukcije ruralnosti, iznose, uspoređuju i komentiraju načini razumijevanja ruralnog prostora i njihove implikacije za definiranje tog pojma. Analizom primjerâ iz inozemstva i Hrvatske transformira se i oblikuje autorov stav o pojmu ruralnog prostora.

Ključne riječi: ruralni prostor, ruralnost, selo, urbanost, grad

Theorizing Rural Space

Rural areas are becoming an important part of theorizing about space and place. Both the (r)evolution of social thought and the fact that rural areas are becoming an important alternative living and working environment in more developed countries have contributed to that fact. After being theoretically neglected due to the focus on urban areas (*global city, network society, postmodern city*), there is a growing interest now to study the reflections of the postmodern perspectives on the countryside. Eventually, this also leads towards the revival of interest in more traditional approaches and conceptualizing rurality in general. In order to compare and discuss different perspectives and theories of rurality, four different concepts have been used in the paper, namely: the functional concept, the socio-geographic concept of the German (Munich) school, the political economy approach in conceptualizing rurality and the concept of social construction of rurality. Using those concepts and examples from Croatia and abroad, the author transforms and creates his own position towards understanding rural space.

Key words: rural areas, rurality, country, urban, town

UVOD

„Što uopće danas znači ruralno? Označavaju li se time društveni, ekonomski, prostorni entiteti, ili je riječ o svojevrsnoj kombinaciji tih komponenti i fenomenu koji nema jasno oivičene granice i sadržajnu koherenciju” (Župančić, 2002, 35). Pitanje je to koje postavlja znanstvenik koji čitav svoj radni vijek istražuje ruralna područja. I nije jedini koji eksplicitno ili implicitno postavlja tu dilemu početkom 21. stoljeća (Bengs i Schmidt-Thomé, 2006; Cloke, 2006; Halfacree, 2006; Harrington i O’Donoghue, 1998; Klemenčić, 2006; Panelli, 2006; Perkins, 2006; Štambuk, 1993).

Pitanje definicije *ruralnog prostora* (i *ruralnosti*, koju ovdje shvaćamo kao pojam koji označuje pripadnost ruralnome) nema pravog, jednoznačnog odgovora, ili se barem potraga za njim često čini uzaludnom.¹ No prije nego što tu tvrdnju pokušamo obrazložiti, možda je potrebno upitati se je li to pitanje na mjestu, treba li nam uopće definicija ruralnoga, s obzirom na vrijeme u kojem živimo? Zašto u doba smanjivanja razlika između urbanog i ruralnog, kada svijet postaje *globalno selo* (ili je to već i postao?), kada živimo u umreženom društvu u kojem se pod utjecajem novih tehnologija, medijâ i interneta kulturni utjecaji šire i u najzabitije kutke Zemlje,² forsirati podjele nastale u nekom drugom vremenu? U kapitalističkim i gospodarski razvijenim društvima, pod utjecajem univerzalnih zakonitosti i procesa, socioekonomska struktura i načini života stanovništva urbanih i ruralnih prostora postali su umnogome slični, a trend porasta broja stanovnika u nekim ruralnim područjima jednak je ili pozitivniji od onoga u gradovima, čineći depopulaciju ruralnih prostora dalekim prošlim događajem. U mnogim europskim zemljama ruralno postaje životni prostor jednakih mogućnosti, važan „alternativni životni i radni izbor” u odnosu na gradove.³ Zašto se onda u suvremenome mobilnom društvu „fiksirati” na urbano i ruralno i njihovo tumačenje, pa makar i na analitičkoj razini? Zašto i dalje ruralno i urbano?

Zanimljiv odgovor nudi Woods u obliku tvrdnje da su značenja, vrijednosti i simboli koje pridajemo ruralnom i urbanom „toliko ukorijenjeni u našoj kulturnoj svijesti da je njihovo diferenciranje jedan od instinktivnih načina kojim uvodimo red u svijet oko sebe” (Woods, 2005, 4).⁴

Bilo bi također moguće zagovarati tezu kako (barem neka) ruralna područja imaju probleme različite od onih u urbanim sredinama, ili su zajednički problemi različita intenziteta u usporedbi s onima u gradovima i kako stanovništvo ruralnih područja dijelom ima drugačiji obrazac životnih iskustava od urbanog stanovništva. Možemo nabrojiti niz primjera u kojima barem neki aspekti, primjerice perifernost, koja je ne samo u Hrvatskoj nego i u europskom kontekstu prepoznata kao ponajprije ruralni fenomen, dovode u pitanje navedene teze o smanjivanju razlika između urbanog i ruralnog te time pokušati *opravdati* postojanje ruralnoga kao istraživačke kategorije, ali svi ti odgovori imali bi svoju kontraargumentaciju.⁵

No spomenuta Woodsova tvrdnja doima se zanimljivim uporištem upravo zato što ne definira modalitete, intenzitet, ne spominje probleme, brojeve, ni bilo što po čemu se urbano i ruralno razlikuju, nego jedino upozorava da su ruralno i urbano jednostavno tu barem zato što su dugo prisutni u ljudskoj svijesti, a sama njihova prisutnost, ako danas možda više i nije aktualna, još je važna za način na koji racionaliziramo suvremenu stvarnost, prostor i društvo.⁶ Time smo se vratili na početak poglavlja i pitanje treba li uopće

(pokušati) definirati ruralno (kao prvi korak u istraživanju). Treba, ako ni iz jednog drugog razloga, onda zato što nam to može pomoći da razumijemo svijet.⁷

No ako znanstvenici i prihvate da ideja ruralnoga očito postoji u kolektivnoj kulturnoj svijesti mnogih civilizacija i kultura, to je vrlo često jedino oko čega će se složiti.⁸ Cloke je to obilježje ruralnosti kao ideje koju je teško definirati, što se nekako uvijek ističe kao njen nedostatak, pretvorio u prednost rekavši: „Gotovo da je snaga ideje ruralnog u njenoj izuzetnoj sposobnosti da pod isti konceptualni okvir svede niz izuzetno različitih fenomena” (Cloke, 2006, 18). Zašto je tomu tako?

Započet ćemo tezom da problematičnost definicije ruralnoga umnogome proizlazi iz njene ovisnosti o: 1) diskursu tumačenja i namjeni definicije, 2) konkretnome geografskom prostoru i vremenu i 3) definiciji urbanoga kao referentnoj točki. Slijedi kratki osvrt na važnost diskursa u definiranju i teorijskim pristupima istraživanju ruralnog prostora. U drugome, glavnom dijelu teksta iznose se i komentiraju shvaćanja ruralnosti u četiri teorijska pristupa: funkcionalnome, političko-ekonomskom, socijalno-geografskom konceptu Münchenske škole te konceptu socijalne konstrukcije ruralnosti. Taj dio članka završava poglavljem „Pluralnost ruralnog prostora kao njegova definicija”. U trećem i završnom dijelu rada iznose se odabrane definicije i shvaćanja ruralnog prostora i ruralnosti u radovima prije svega domaćih autora te se ističe perzistentnost modela ruralno-urbanoga kontinuuma u domaćoj geografskoj misli. Na kraju je pokušaj oblikovanja vlastitog viđenja pojma ruralnog prostora.

DISKURS I ZNAČENJE POJMA *RURALNI PROSTOR*

Diskurs je, leksikonski, „razgovor, raščlanjivanje, stil i način izražavanja ovisan o određenoj temi” (Anić, 2007). No teoretičari koncept diskursa smatraju znatno složenijim nego što bi se iz te definicije moglo zaključiti. Van Dijk⁹ primjerice pojam diskursa određuje kroz tri dimenzije: diskurs „kao upotrebu jezika, kao komunikaciju vjerovanja (spoznaju) i kao socijalnu interakciju” (prema Allmendinger, 2009, 14). Drugim riječima, pojam diskursa u svom širem značenju obuhvaća način razumijevanja stvarnosti, koji je pak ovisan o brojnim utjecajima. Ruralnost je svakako jedan od pojmova koji, osim u znanstvenome, odnosno akademskome, pronalazi svoja tumačenja i u ostalim diskursima: političkom, popularnom, laičkom i drugima.

U akademskom, istraživačkom diskursu pojam *ruralno*, smatra sociolog Marc Mor-mont, pojavio se u dvadesetim i tridesetim godinama 20. stoljeća kako bi se definirala ključna obilježja ruralnog društva u vrijeme kada su seoska područja prolazila veliku ekonomsku i socijalnu transformaciju pod utjecajem urbanizacije i industrijalizacije (prema Woods, 2005, 4). Od tada do danas njegovo se značenje mijenjalo, od prvih dihotomijskih modela konceptualizacije odnosa sela i grada, preko ruralno-urbanog kontinuuma te čak i negacije ruralnoga kao analitičke kategorije prostora, do početka 21. stoljeća i ruralnosti kao koncepta čije razumijevanje ovisi kako o njegovoj materijalnoj tako i onoj zamišljajnoj, socijalno konstruiranoj dimenziji. Vizure ruralnoga promatrane iz okvira geografije, sociologije, agrarne ekonomije, antropologije, etnologije, prostornog planiranja, arhitekture te ostalih znanosti i struka mijenjale su se usporedo s uvođenjem novih paradigmi i

reflektirale su, manje ili više, ključne filozofske i teorijske pravce u svojim istraživačkim praksama. Sve je to utjecalo na, kako smo već istaknuli, priličnu konfuziju oko pojma i definicije ruralnog prostora i ruralnosti.

No bez obzira na problematičnost definiranja ruralnoga, u funkciji demonstracije važnosti diskursa u tumačenjima ruralnosti pođimo od slobodnog prijevoda dijela definicije tog pojma u posljednjem izdanju *Rječnika humane geografije* (Johnston i dr., 2000, 718). Ruralnim područjima smatraju se:

a) ona u kojima je u sadašnjosti ili bližoj prošlosti bio dominantan ekstenzivan način iskorištavanja zemljišta, posebice putem poljoprivrede i šumarstva

b) ona u kojima dominiraju mala naselja nižeg stupnja centraliteta s izraženom povezanošću izgrađenog i prirodnog pejzaža te koja većina lokalnog stanovništva smatra ruralnima

c) ona koja potiču životni stil što počiva na kohezivnom identitetu temeljenom na uvažavanju okoliša i vlastitog života kao dijela jedne cjeline.

U tom se određenju ruralnog prostora pojavljuju neke često upotrebljavane varijable njegove diferencijacije: način iskorištavanja zemljišta, veličina naselja, funkcionalna opremljenost i položaj u naseljskoj mreži, obilježja socijalnih odnosa. Javljaju se i pokazatelji koji se rjeđe tradicionalno rabe u definiranju ruralnoga, poput percepcije lokalnog stanovništva o svom životnom prostoru te naglašenosti veze s prirodnim okolišem, otkrivajući da je riječ o novijim shvaćanjima ruralnoga. U svakom slučaju, predočenu definiciju možemo smatrati jednim od niza mogućih određenja ruralnoga u akademskom diskursu. Ekstenzivnost, centralitet, kohezivni identitet, sve su to pojmovi koji jasno upućuju *tko i s kojom namjerom* izgovara te riječi.

No ruralno istovremeno ima i niz drugih tumačenja i načina razumijevanja. Ruralno je ono što nije urbano, ruralno je izolirano, odsječeno, zaostalo, nasilno, ruralno je *prostor iza*.¹⁰ Ruralno je predgrađe urbanoga, veliko dvorište, domaće životinje, prostor za igru, dom i obitelj, mir i tišina, sigurnost, zavičaj i sloboda. Ruralno je zeleno. Ruralno je zapuštenost okoliša, smrad i divlja odlagališta otpada.¹¹ Ruralno je nebriga društva. Ruralno je idila. Ruralno je rijetko naseljeno. Ruralno je poljoprivreda. Ruralno je baština i turizam. Ruralno su pejzaži sjećanja. Ruralno je budućnost. Ruralno je samoća. Ruralno je životni izbor. Ruralno je jedina preostala mogućnost. Ruralno je broj, ruralno je osjećaj.

Što nam to govori? Ruralno može biti *zeleno* za aktiviste zaštite okoliša ili marketinške stručnjake koji ruralni prostor *komodificiraju*, pretvaraju u proizvod nastojeći ga poput bilo koje druge robe prodati na tržištu. Ruralno s druge strane može biti nimalo zelen, *zapušten okoliš i divlji deponij* za stanovnika koji uz njih živi. Ruralno može biti *broj* manji od 2000 koji istraživaču diferencira ruralno i urbano, ruralno može biti *osjećaj* za redatelja koji snima film o svom odlasku iz srca Zagore. Znanstvenici stvaraju svoju predodžbu, diskurs o razumijevanju i objašnjenju ruralnoga. Ali to je samo jedan od mogućih diskursa. Ostali primjerice mogu biti: politički (npr. tumačenje ruralnoga kao agrarnog prostora radi izdvajanja što više sredstava za poljoprivredu; shvaćanje ruralnoga kao tampon-zone koja osigurava regenerativni okoliš nužan za ekološku ravnotežu),¹² hedonistički (predstavljanje ruralne idile i mjesta idealnog za odmor i rekreaciju), laički (doživljaj ruralnoga običnih ljudi, „nestručnjaka”, na temelju njihovih životnih iskustava)

te popularni diskursi ruralnosti, odnosno predodžbe o ruralnim područjima producirane i prenošene putem kulture i medijâ (književnost, likovna umjetnost, film, glazba itd.) (Woods, 2005). Konceptualizacija ruralnosti kao ideje koja nosi promjenjivo značenje ovisno o diskursu i shvaćanju različitih socijalnih grupa ili pojedinaca temelj je njezina tumačenja kao socijalne reprezentacije (Holloway i Kneafsey, 2004).¹³ Različitost diskursa čest je izvor početnih neslaganja o pojmu ruralnosti.

Koji je diskurs istinitiji? Onaj akademski, u kojem znanstvenici interpretiraju stvarnost na temelju empirije, postojećih teorijskih i metodoloških uvjerenja, ili potonji, koji otkrivaju najrazličitije individualne doživljaje ruralnosti često nedodirljive istraživaču, koji su istovremeno vrlo subjektivni te suviše parcijalni i specifični za izvođenje teorija? Ili možda akademski diskursi koji su osim općih zakonitosti pokušali interpretirati ruralnost u skladu s individualnim obrascima ponašanja i interesima dionika ruralnosti? Jer i akademski se diskursi, kao što ćemo vidjeti u nastavku, uvelike razlikuju u viđenjima ruralnosti i svaki od njih ima svoje pozitivne i negativne strane te je podložan kritikama. Postavljeno pitanje o vrijednostima diskursa može se učiniti pretjeranim relativiziranjem, no upravo takve dileme otvorili su postmodernistički i poststrukturalistički pristupi o kojima će u nastavku biti više riječi. Harrington and O'Donoghue (1998, 180) ističu primjerice kako su, pod utjecajem spomenutih teorijskih pristupa, pitanja razumijevanja načina na koji se ruralno konstruirala postala važnijima od pitanja što je ruralno. S time u skladu pojavila su se i mišljenja kako se prava priroda ruralnoga može najbolje otkriti putem laičkog diskursa, dakle temeljem osobnih iskustava i vjerovanja običnih ljudi. Vrijedan je komentar u tom kontekstu da je za shvaćanje razlika između jedne i druge stvarnosti/istinitosti ruralnog prostora važno koliko se ruralno shvaća simbolom koji otkriva nešto o onima koji se njime koriste (Hoggart i dr., 1995, 27).

Zaključimo, konceptualizacija ruralnosti ovisna je o diskursu. Ruralnost, ako prihvatimo da proces konstrukcije znanja počiva na različitim mogućim interpretacijama stvarnosti različitih interesnih grupa i/ili pojedinaca, nije ni moguće tumačiti bez poznavanja diskursa. Istraživač koji se upušta u problematiku ruralnoga treba biti svjestan svog pozicioniranja kako unutar određenoga znanstvenog diskursa tako i u odnosu na ostale diskurse ruralnosti.

AKADEMSKI DISKURSI DEFINIRANJA RURALNIH PODRUČJA

Ruralno se u akademskim diskursima najčešće promatra u odnosu prema urbanome, gotovo kao na način da sama egzistencija ruralnoga ovisi o postojanju urbanoga. Bi li ruralno moglo postojati bez urbanoga? Na to, barem naizgled, intelektualno vrlo poticajno i dvojbeno pitanje istraživači imaju prilično jasan odgovor. Hodžić piše: „Međutim, gdje je selo tu je i grad. Selo postoji samo u odnosu na grad i obratno. Ono što historijski prethodi i selu i gradu jest (uglavnom) agrarno naselje. Razvojem proizvodnje i podjele rada, proizvode se i grad i selo. Stoga selo ne prethodi gradu: oboje su rezultat procesa diferencijacije naselja na određenom prostoru” (Hodžić, 2006, 12). Župančić spomenutu povezanost ruralnog i urbanog naziva „društvenom dualnom zbiljom”, a pišući o pristupima istraživanju te zbilje, upotrebljava termin „ruralno-urbana konfiguracija” (Župančić, 2005, 618). Marini i Mooney pišu kako su „ruralno i urbano... integralno ili dijalektički povezani jedno s drugim kao dva dijela iste cjeline” (Marini i Mooney, 2006, 94). Ne čudi stoga

što su teorije i modeli kojima se u posljednjih stotinjak godina nastoje konceptualizirati ruralna područja u svojoj biti zapravo modeli *odnosa* ruralnog i urbanog.

Niz je pristupa odnosu ruralnog i urbanog, a autori koji o njima pišu uglavnom ih svrstavaju u nekoliko skupina temeljem pripadnosti određene teorijskom konceptu, što se uglavnom poklapa i s razdobljem dominacije pojedinog pristupa u znanstvenim istraživanjima. Stoga je ovaj pregled donekle moguće shvatiti i kao svojevrsnu vremensku crtu evolucije pojma ruralnosti u akademskom diskursu (tab. 1).

Tab. 1. Noviji primjeri analize teorijskih pristupa ruralnosti

Tab. 1 Contemporary examples of theorizing rurality

Bengs i Schmidt-Thomé (2006)	Četiri temeljna pristupa ruralnosti: – definiranje ruralnoga kroz neurbana obilježja i važne elemente ruralnog identiteta – političko-ekonomski pristupi u konceptualizaciji ruralnoga – ruralnost kao socijalni konstrukt – dekonstrukcijski pristupi ruralnosti
Cloke (2006)	Tri značajna teorijska okvira za konceptualizaciju ruralnosti: 1. funkcionalni 2. političko-ekonomski 3. koncept socijalne konstrukcije ruralnosti
Klemenčić (2006)	Teorijski „alati“ istraživanja ruralnih područja: – temeljni pojmovi: <i>podeželje</i> (ruralni prostor), ruralnost, ruralno-urbani kontinuum – opći geografski pojmovi: prostor, kraj, životni prostor, teritorij itd. – procesi: modernizacija, (sub)urbanizacija, globalizacija – širi istraživački okviri: (post)strukturalizam, (post)modernizam – novi oblici shvaćanja ruralnog prostora: kultura, identitet, umreženost, multifunkcionalnost, (post)produktivizam
Panelli (2006)	Značajni filozofski i teorijski pravci u konceptualiziranju ruralnosti: – pozitivistički i kvantitativni – hermeneutički – marksistički – feministički – postmoderni i poststrukturalistički
Perkins (2006)	Razumijevanje ruralnoga ovisi o: – političko-ekonomskim i – sociokulturnim perspektivama
Župančić (2005)	Tri najčešća pristupa raščlambi ruralno-urbane konfiguracije: – metoda idealnih tipova – razlikovanje ruralnog i urbanog temeljem empirijskih atributa – koncept ruralno-urbanoga kontinuuma
Harrington i O'Donoghue (1998)	Dvije faze u pristupu ruralnosti: – konceptualizacija ruralnoga kroz model urbano-ruralne dihotomije – konceptualizacija ruralnoga kroz model urbano-ruralnoga kontinuuma

Izvor: sastavio autor prema Bengs i Schmidt-Thomé, 2006; Cloke, 2006; Klemenčić, 2006; Panelli, 2006; Perkins, 2006; Župančić, 2005; Harrington i O'Donoghue, 1998.

Kao polazište za pažljivije razmatranje teorijskih pristupa ruralnosti najpogodnijom se čini Clokeova podjela, koju ćemo dopuniti tumačenjima ostalih autora te posebno socijalno-geografskim konceptom Münchenske škole (Cloke, 2006, 20).¹⁴ Cloke prepoznaje tri značajna teorijska okvira za *konceptualizaciju ruralnosti*: funkcionalni, političko-ekonomski i koncept socijalne konstrukcije ruralnosti. Vremenski gledano, funkcionalni koncept dominira sve do sedamdesetih godina 20. stoljeća, kada se pojavljuju istraživanja koja ruralno počinju promatrati u kontekstu širih društvenih i ekonomskih sustava i njihovih zakonitosti, unutar političko-ekonomskog teorijskog okvira. U devedesetima se tim pristupima pridružuju istraživanja koja zagovaraju tezu kako „više ne postoji jedan jedinstveni ruralni prostor, već niz socijalnih prostora koji se preklapaju na istom teritoriju”.¹⁵ Time je nagoviješten treći pristup, konceptualiziranje ruralnoga kao niza socijalnih konstrukata. No pojava nekog novoga koncepta nije značila nestanak prethodnih. Štoviše, mnoga suvremena, a posebno aplikativna istraživanja temeljena su na funkcionalnom konceptu – posebno se to odnosi na tipologije ruralnih područja koje polaze od pretpostavke o postojanju funkcionalnih razlika između urbanog i ruralnog te između različitih tipova ruralnih područja.

Funkcionalni koncepti ruralnosti

Prvi je teorijski okvir konceptualiziranja ruralnosti, prema Clokeu (2006), funkcionalni. Njegova je bit prepoznavanje temeljenih obilježja i funkcija ruralnih područja po kojima se ona razlikuju od urbanih. Kao primjeri takvih razlika ističu se gospodarska struktura, tehnologija, nejednaka raspodjela vlasti, pa i nejednaki pravni status urbanih i ruralnih područja (Crkvenčić i Malić, 1988). Cloke naglašava da taj pristup nije eksplicitno teorijski zasnovan (istraživanja se uglavnom baziraju na arbitrarno odabranim indikatorima ruralnosti, op. a.), ali implicitno počiva na pretpostavkama o specifičnostima ruralnog prostora i društva u odnosu na urbano. Među takvim pretpostavkama posebno su važne ideje ruralno-urbane dihotomije i kontinuuma. Ruralnost se pritom definira usko povezano s konkretnim geografskim prostorom u kojem dominira ekstenzivni način iskorištavanja zemljišta, posebice putem poljoprivrede i šumarstva; u kojem dominiraju mala naselja nižeg stupnja centraliteta s izraženom povezanošću izgrađenog i prirodnog pejzaža, i koja većina lokalnog stanovništva smatra ruralnim te koji potiče životni stil što počiva na kohezivnom identitetu temeljenom na uvažavanju okoliša i vlastitog života kao dijela zajedničke cjeline.

U ranoj fazi promišljanja ruralno-urbane konfiguracije temelj razumijevanja čini *model ruralno-urbane dihotomije* proizišao iz sociologijskih teorija koje počivaju na metodi idealnih tipova. Ističu se unutrašnje razlike između ruralnih i urbanih zajednica. Tönniesova teorija o distinkcijama između *Gemeinschaft* (zajednice temeljene na bliskim vezama, povezanošću s mjestom stanovanja i zajedničkim radom) i *Gesellschaft* (industrijskog društva u kojem su međusobne veze temeljene na formalnim ugovorima i razmjeni dobara) te Redfieldov koncept *folk-urban society* tipični su primjeri takvih bipolarnih tipologija i podjela na tradicionalno i moderno, koji su našli odjeka u shvaćanju ruralnosti (Johnston i dr., 2000, 721-722; Župančić, 2005).¹⁶ I u geografskim se istraživanjima model dihotomije često upotrebljava, posebno u funkciji izdvajanja gradskih naselja. Vresk sažima bit

dihotomijskog modela riječima „gradske funkcije i gradski način života mogu postojati samo u gradovima, po čemu se oni razlikuju od sela” (Vresk, 2002, 6).

U kasnijoj fazi oštre granice između urbanog i ruralnog odbačene su u korist *modela ruralno-urbanoga kontinuuma*. Proizišao je iz iskustava iz SAD-a i ostalih razvijenih zemalja koja su upućivala da umjesto suprotnosti postoje postupni prijelaz između urbanog i ruralnog te stupnjevanje pojava i sadržaja u prostoru (Crkvenčić i Malić, 1988; Vresk, 2002; Harrington i O’Donoghue, 1998). Počiva na shvaćanju da je svakom naselju, zajednici moguće odrediti položaj u nekoj točki kontinuuma između krajnje ruralnih i krajnje urbanih zajednica. I dok se u polarnim tipovima zaključci izvode usporedbom istraženih slučajeva s logičkim ekstremima, kakvi su polarni idealni tipovi, u modelu kontinuuma uspoređuju se kvantitativne razlike. Prvi radovi te vrste pojavili su se sredinom 20. stoljeća (Župančić, 2005).

Usprkos nizu istraživanja koja su se koristila opisanim modelima u istraživanjima socijalnih, ekonomskih, političkih, vjerskih i drugih razlika između ruralnih i urbanih područja, ubrzo su se pojavile i prve kritike tih modela. Mogu se svesti pod sljedeće teze: 1. nije upitno postoje li razlike između urbanog i ruralnog, odnosno postoje li razlike među stupnjevima između tih dvaju ekstrema, nego jesu li urbano i ruralno uzročni faktori tih razlika i 2. kako tim modelima objasniti činjenicu da se elementi pripisivani urbanome, odnosno ruralnome istovremeno mogu pronaći u istoj zajednici? (Johnston i dr., 2000, 721). To drugo pitanje postavio je R. E. Pahl 1965. u svojoj knjizi *Urbs in rure* (London, Weidenfeld and Nicolson) i time bio među prvima koji je upozorio da nema jednostavne dihotomije između urbanog i ruralnog (Ilbery, 1998, 2). Štoviše, „Ray Pahl smatra se osobom koja je kritizirajući preveliku generalizaciju i pojednostavljenje složenih odnosa u modelu kontinuuma dovela taj koncept u pitanje. Pahl se također, što je još važnije, protivio stvaranju bilo kakvih socioloških definicija naselja, smatrajući da je odnos ruralnog i urbanog satkan od niti različitog tkanja koja međusobno se ispreplećući daju vrlo kompleksnu mrežu različitih odnosa” (Johnston i dr., 2000, 721). Tim razmišljanjima o modelu ruralno-urbanoga kontinuuma možemo pridružiti još jedno, također iz sredine 20. stoljeća. Ujedinjeni narodi, organizacija koja dugi niz godina prati statistiku ruralnog i urbanog stanovništva, u svom godišnjaku iz 1955. istaknula je da „ne postoji točka u kontinuumu od velikih aglomeracija do malih okupljenih ili disperznih naselja u kojoj urbano nestaje, a ruralno počinje; podjela između urbanog i ruralnog stanovništva neminovno je arbitrarna” (Robinson, 1990).

Osim dihotomije i kontinuuma kao dvaju dominantnih modela u konceptualiziranju odnosa ruralnog i urbanog, postoji još nekoliko modela koje je moguće smatrati funkcionalnima. Njih bismo mogli promatrati kao svojevrstne kombinacije ili na određeni način *poboljšanja* dvaju temeljnih modela. Proizišli su uglavnom iz empirijskih istraživanja. Takav je primjerice *model raspršenosti* urbanih i ruralnih struktura, koji je proizišao iz istraživanja razlika u strukturama stanovništva urbanih i ruralnih područja. Temelji se na postavci da do raspršenosti struktura dolazi u ruralnim područjima u kojima su se pod utjecajem grada stvorile nove socijalne strukture, ali ne i nove socijalne prostorne jedinice. U *modelu parabole* ističe se da između urbanog i ruralnog ne postoje bitne razlike, nego samo vremenski promijenjene distance. Te su razlike u početnom stadiju razvoja društva male, potom se povećavaju i dosežu maksimum na prijelazu u industrijsko društvo, da

bi se potom, pod utjecajem urbanizacije, ponovo smanjivale (Crkvenčić i Malić, 1988).

I konačno, empirijska istraživanja temeljena na tom pristupu često se susreću s metodološkim ograničenjima koja proizlaze iz dostupnosti podataka za odgovarajuće prostorne jedinice te arbitrarnosti u odabiru indikatora ruralnosti, što u konačnici utječe na njihovu vrijednost (Cloke, 2006).

Shvaćanje ruralnosti u okviru funkcionalnoga koncepta temelj je *deskriptivnih i sociokulturnih definicija* ruralnosti (Woods, 2005). Temeljno obilježje deskriptivnih definicija jest pretpostavka da se između ruralnih i urbanih područja može odrediti jasna prostorna granica na osnovi niza mjerljivih socijalnih, ekonomskih i fizionomskih obilježja, na primjer broja stanovnika, gustoće naseljenosti i slično. Službene definicije ruralnih područja u pravilu su deskriptivne. Tako su popisne definicije urbanih područja (a time i njihova neurbanog reziduuma) često temeljene samo na broju stanovnika ili na kombinaciji više različitih statističkih indikatora poput broja stanovnika i socioekonomske strukture stanovništva. Složenije tipologije ruralnih područja također kao polaznu točku upotrebljavaju deskriptivne definicije ruralnosti, samo što je broj upotrijebljenih indikatora u pravilu znatno veći nego kod primjerice popisnih definicija.

Sociokulturne definicije ruralnoga razlikuju se od deskriptivnih po tome što prije svega nastoje definirati ruralno društvo putem vrijednosti, načina organizacije, obrazaca ponašanja te socijalnih i kulturnih obilježja lokalnog stanovništva. Dihotomijski i kontinualni model odnosa ruralnog i urbanog čine osnovu tih definicija.

Funkcionalni koncept odnosa urbanog i ruralnog prepoznajemo i u diferencijaciji ruralnih, urbanih i prijelaznih/ostalnih/mješovitih (odnosno više ili manje urbaniziranih) naselja u hrvatskoj geografiji. Jednim od najvažnijih procesa transformacije prostora smatra se urbanizacija, koja uz svoje uže, primarno značenje postanka i razvoja „formalnoga grada” ima i ono šire koje podrazumijeva „populacijsko-demografske, socijalno-ekonomske, funkcionalne, fizionomijske i druge promjene koje smanjuju agrarna obilježja u korist urbanih obilježja ruralnih sredina” (Vresk, 2002, 17-18). Žuljić još 1966. ističe da „urbanizacija i rast gradova nisu sinonimi jer je urbanizacija prostorno daleko sveobuhvatniji, a sadržajno mnogo složeniji proces, a obuhvaća osim rasta gradova također i transformaciju ruralnih područja” (Žuljić, 1983, 153). Upravo taj aspekt urbanizacije najuže je povezan s modelom ruralno-urbanoga kontinuuma. Nastojeći kvantificirati i prostorno odrediti intenzitet urbanizacije, istraživači su odabirali različite varijable da bi naseljima odredili položaj u kontinuumu između ruralnog i urbanog. U posljednjih je tridesetak godina u našoj geografiji najčešće primjenjivan model M. Vreska koji ima tri odnosno četiri kategorije, a mogli bismo ih shvatiti i kao četiri pozicije naselja u kontinualnoj tipologiji: urbano, urbanizirano (jače i slabije) te ruralno (Vresk, 1982; 2002; 2008).

Socijalno-geografski koncept njemačke (münchenske) škole

Funkcionalni koncepti ruralnosti temeljeni su ponajprije na *strukturama*, odnosno strukturnim razlikama između ruralnog i urbanog. To mogu biti strukture društvenih odnosa u sociološkim teorijama ili pak strukture prostornih i funkcionalnih odnosa između centralnih naselja i agrarne okolice. Za razliku od toga, u socijalno-geografskom konceptu

münchenske škole agrarni krajolik pojavljuje se „kao prostorni odraz socioekonomskih *processa* i njima uvjetovanih promjena” (Arnold, 1997, 15). Težište je na shvaćanju da „agrarni prostor, uključujući i njegov prirodni sadržaj, stalno podliježe promjenjivom djelovanju različitih socijalno-prostornih grupa kojih je djelovanje uvjetovano specifičnim načinom vrednovanja (kako prirodnih elemenata tako i društvenih činilaca i procesa), a u skladu sa specifičnim vrednovanjem i specifičnim načinom reagiranja, što izaziva i specifične procese” (Crkvenčić i Malić, 1988, 10). Autori nastavljaju da prema shvaćanjima glavnih predstavnika tog pravca, njemačkih geografa W. Hartkea i K. Rupperta, ti procesi, ako su prostorno relevantni, u određenom razdoblju mogu ostaviti traga i u pojedinim elementima strukture i funkcionalnih odnosa nekog prostora. Drugim riječima, ako su socijalni procesi dovoljno intenzivni i dugotrajni, perzistentni, utječu na redefiniciju kulturnih pejzaža.

Shvaćanje ruralnog prostora kao refleksije socioekonomskih procesa razvilo se pod utjecajem društvenih znanosti na geografiju nakon Drugoga svjetskog rata. Socijalno-geografski koncept njemačke (münchenske) škole nastojao je integrirati grane društvene geografije konceptom istraživanja osnovnih funkcija ljudskog postojanja: stanovati i u zajednici živjeti, raditi, opskrbljivati se, obrazovati se i provoditi slobodno vrijeme (Ruppert i dr., 1981). Time je u okvirima geografije fokus s isključivo proizvodne funkcije agrarnih područja proširen na njegovo shvaćanje kao životnog prostora koji zadovoljava sve nužne ljudske funkcije. Među najvažnije primjene socijalno-geografskoga koncepta u izvangradskim područjima svakako spadaju istraživanja socijalnog ugaru, odnosno „neobrađivanja ranije obrađivanog poljoprivrednog zemljišta, i to zbog socijalne promjene unutar skupine koja je vlasnik ili koja raspolaže zemljištem” (Ruppert i dr., 1981, 75). Socijalni ugar njemački autori razlikuju od pojave „napuštanja polja” (*Flurwüstung*), kojoj je po izgledu slična i koju uzrokuju opadanje broja stanovnika, napuštanje naselja i sl. Socijalni ugar javlja se u područjima jake industrijalizacije i posebno u krajevima s već izdiferenciranom socijalno-ekonomskom strukturom stanovništva. Zapošljavanje u industriji utječe na osjećaj socijalne sigurnosti i stvarnog ili prividnog poboljšanja životnog standarda, zbog čega seljaci-radnici više ne obrađuju zemlju. Dakle površine pod ugarom neizravan su pokazatelj socijalne preobrazbe, odnosno opadanja broja poljoprivrednih kućanstava kojima je poljoprivreda ostala jedini izvor prihoda s jedne te povećanja broja industrijskih radnika s druge strane.

Socijalno-geografski koncept njemačke (münchens+ke) škole imao je vrlo snažan utjecaj u Hrvatskoj, a posebno u okviru agrarne geografije (istraživanja pojave i širenja socijalnog ugaru kao indikatora deagrarizacije i industrijalizacije (Vresk, 1971/1972; Crkvenčić, 1981;1982;1983)).

Političko-ekonomski teorijski okvir konceptualiziranja ruralnosti

Treći važan teorijski okvir za razumijevanje ruralnoga jest uporaba političko-ekonomskoga koncepta. Pod tim se pojmom podrazumijeva „istraživanje odnosa između proizvodnje, distribucije i akumulacije kapitala, učinkovitosti političkih mjera u gospodarstvu te utjecaj ekonomskih odnosa na socijalne, ekonomske i geografske strukture” (Woods, 2005, 22).

U kontekstu razumijevanja ruralnosti njegova je bit u propitivanju samog postojanja ruralnoga kao zasebne analitičke kategorije, odnosno čak i njena puna negacija (Bengs i

Schmidt-Thomé, 2006, 15). Razlikuje se od prijašnjih pristupa jer obilježja ruralnih područja, koja su u funkcionalnim konceptima smatrana specifičnima za konkretni geografski prostor, nastoji tumačiti općim zakonitostima nacionalnih i međunarodnih političko-gospodarskih sustava za koje se često predmnijeva da funkcioniraju bez obzira na određenu prostornu stvarnost, neovisno o urbanom ili ruralnom kontekstu (Cloke, 2006). Te su zakonitosti temeljene na kapitalizmu, odnosno stvaranju profita kao konačnom cilju, što pak za posljedicu ima i oblikovanje određenih prostornih obrazaca.

Osim toga taj se teorijski pristup bazira i na shvaćanju da se proizvodnja i potrošnja dobara u ruralnim područjima razlikuju od društva do društva zato što, osim općih ekonomskih zakonitosti, na njih utječu i strukture nacionalnih i regionalnih ekonomija čiji su dio (Perkins, 2006). Transformacija ruralnih područja promatra se dakle u političko-ekonomskom pristupu u velikoj mjeri pod utjecajem (urbanih) centara moći i procesa iniciranih izvan ruralnog prostora. Povezanost s urbanim centrima pridonosi i širenju gradskog načina života u ruralna područja, čime se dodatno smanjuju razlike između urbanog i ruralnog. Istovremeno, slični prostorni obrasci socijalnih odnosa u kapitalističkom društvu prisutni su, drže zagovornici tog pristupa, i u ruralnim i u urbanim područjima, što sve zajedno dovodi u pitanje opravdanost konceptualiziranja ruralnoga kao zasebne prostorne kategorije. To pak znači da univerzalne definicije ruralnosti, razvijene temeljem dihotomijskih i kontinualnih modela, u analitičkom smislu postaju promatrane kao nedovoljno osjetljive na stvarnost i nužno je oblikovanje novih istraživačkih pristupa, odnosno odmak od shvaćanja ruralnoga kao specifičnoga prostornoga koncepta kojim se treba koristiti u istraživanjima.¹⁷

Taj odmak od shvaćanja ruralnoga kao predmeta istraživanja i priklanjanje sektorskom pristupu pridonijeli su inauguraciji novih istraživačkih tema (strukturne promjene u poljoprivredi, uloga države i političkih i ekonomskih sustava u razvoju poljoprivrede, utjecaj regulatornih režima, na primjer Zajedničke poljoprivredne politike Europske zajednice na razvoj ruralnih područja i sl.), što je pak pridonijelo kontekstualizaciji dotada često lokalno usmjerenih studija ruralnih područja u okvir općih ekonomskih i socijalnih procesa te upozorilo na važnost njihova istraživanja (Cloke, 2006; Perkins, 2006). To je bio svojevrsni odgovor na kritike upućivane funkcionalnom pristupu, za koji se često isticalo da nije teorijski utemeljen. S druge strane, kao ograničenje tog pristupa ističe se, uz već spomenuti gubitak legitimiteta ruralnoga kao prostorne kategorije vlastitog identiteta u odnosu na urbano, izostanak usmjerenosti na osobna iskustva i individualnost kao važne agense oblikovanja prostorne stvarnosti, zbog fokusiranja na kolektivističke identitete kao što je klasa (Woods, 2005).

Neki istraživači upozoravali su da se strukturni problemi koji su, u skladu s postavkama političko-ekonomskoga koncepta, zajednički urbanim i ruralnim područjima ipak drugačije manifestiraju u potonjima, odnosno da postoji *ruralna dimenzija* zajedničkih problema (Cloke, 2006, 21). U tom smislu Cloke razvija Harveyjevu tezu o neodvojivosti struktura nastalih složenim društvenim procesima od mjesta i vremena u kojem su nastale: „*Ruralna dimenzija* ne mora biti u suprotnosti s političko-ekonomskim pristupom upravo zato što posebnosti vremena i mjesta ne mogu biti odvojene od socijalne konstrukcije određenog vremena-mjesta kao ruralnog” (2006, 21). Drugim riječima, prihvaćanje da opće ekonomske i društvene zakonitosti i regulatorni režimi (političko-ekonomski pristup)

utječu na strukture i procese u ruralnim područjima ne znači da se oni ne reflektiraju različito u svakom konkretnome geografskom prostoru i vremenu te da mogu stvoriti različite socijalne konstrukte ruralnosti. Takva razmišljanja otvaraju mogućnosti ne samo za „spašavanje ruralnog kao važne istraživačke kategorije”, kako to ističu Bengs i Schmidt-Thomé (2006, 15) nego, što smatramo puno važnijim, i za utemeljenije shvaćanje ruralnoga kao rezultante istovremenog djelovanja niza endogenih i egzogenih čimbenika koji u različitom vremenu i različitim geografskim prostorima oblikuju manje ili više slične, odnosno različite ruralnosti. Takva teza pak nužno otvara pitanje socijalnoga konstruiranja ruralnoga.

Koncept socijalne konstrukcije ruralnosti

Što znači kada kažemo da je nešto socijalni konstrukt? Najjednostavniji odgovor na to pitanje mogao bi biti da je socijalni konstrukt sve što je u ljudskoj moći stvaranja i mijenjanja (Cresswell, 2004, 30). U akademskim diskursima ta se ideja ponajviše očituje u stvaranju i mijenjanju znanja. Pođemo li od teze da je prostorna dimenzija inherentna pojmu ruralnosti, odnosno da je sama ideja *ruralnog prostora* pleonazam (jer reći da je nešto ruralno automatski podrazumijeva i prostor (Halfacree, 2006, 44), dolazimo do pitanja – što je to socijalno konstruirano, što je u ljudskoj moći stvaranja i mijenjanja kad govorimo o prostoru? Cresswell (2004, 30) ističe da su to dvije stvari: značenje i materijalna dimenzija. Govoriti dakle o (ruralnom) prostoru kao socijalnom konstrukturu znači da on za nas ima određeno značenje koje je uvelike oblikovano kulturom i socijalnim miljeom kojima pripadamo te dominantnim političko-ekonomskim silama u društvu. I naša osobna iskustva mogu pridonositi značenju koje pridajemo (ruralnom) prostoru. U oba slučaja riječ je o društveno uvjetovanim konstrukcijama ruralnosti, koje istovremeno mogu biti i opće i individualne. Socijalni konstrukt podrazumijeva da (ruralni) prostor ima i materijalnu dimenziju. Svi izgrađeni objekti, infrastruktura, način iskorištavanja zemljišta, odnosno cjelokupni kulturni pejzaž proizvod su društva u kojem egzistiraju. I ta je dimenzija socijalnoga konstrukta prostora promjenjiva i uvelike ovisna o kapitalu i dominantnim društvenim odnosima.¹⁸ Upravo zbog promjenjivosti i ovisnosti socijalnih konstrukata o različitim kulturama, političkim uređenjima, ekonomskim sustavima te osobnim iskustvima, u tom pristupu prevladava stav da nije moguće jednoznačno definirati ruralni prostor, bilo njegovim razlikama u odnosu na urbano kako to objašnjavaju modeli dihotomije i kontinuuma u funkcionalnom pristupu, refleksijom prostornih procesa u socijalno-geografskom tumačenju ni ekonomskim zakonitostima po shvaćanju političko-ekonomskih pristupa, nego da postoji niz različitih socijalnih prostora koji se preklapaju na istome geografskom prostoru (Bengs i Schmidt-Thomé, 2006, 15). Korak dalje u tom smislu, može se protumačiti, ide Soja svojim konceptom *trećeg prostora* (prema Šakaja, 2008, 291). On materijalnu dimenziju, odnosno na nju usmjerenu vizuru naziva *prvim prostorom*. *Drugi prostor* za njega je vizura koja tumači realnost preko zamišljajnih reprezentacija. I konačno, preklapanjem vizura usmjerenih na *prvi* i *drugi* dopire se do „višestruko diferenciranih prostora s mnogostрукim preklapljenim atributima, što ih ljudi iskustveno doživljavaju i konstruiraju na različit način – prostora istodobno realnih-i-zamišljenih (*treći prostor*)”.

Prema tome, za razliku od prethodnih teorijskih pristupa ruralnome, razumijevanje ruralnosti kao socijalnoga konstrukta, posebno pod utjecajem postmodernističkih i

poststrukturalističkih pristupa „sugerira da je važnost ruralnog u fascinantnom svijetu socijalnih, kulturnih i moralnih vrijednosti koje su povezane s ruralnosti, ruralnim prostorom i ruralnim životom” (Cloke, 2006, 21). „Prostor ne postaje ruralnim zbog određene ekonomske strukture ili gustoće stanovništva, nego stoga što ga lokalno stanovništvo ili ljudi koji se na neki način njime koriste smatraju ruralnim” (Woods, 2005). Prethodnom rečenicom vrlo je precizno izraženo razmišljanje karakteristično za poststrukturalističke pristupe koji unose mogućnost višestrukog, otvorenog i promjenjivog tumačenja određenih fenomena i znanja o njima. Od istraživača ruralnog prostora zahtijeva se da više ne propituje samo akademske diskurse ruralnosti nego i (laičke) javne i privatne diskurse običnih ljudi, popularne kulture te diskurse određenih interesnih skupina (poljoprivrednika, zaštitara okoliša i sl.).

Citati upućuju na to da shvaćanje ruralnoga kao socijalnoga konstrukta u devedesetim godinama 20. stoljeća čini odmak od modernističkih shvaćanja o funkcioniranju društva na temelju nekoliko velikih teorija te teži otkrivanju i prihvaćanju razlika koje proizlaze iz osobnih iskustava i percepcija (Ilbery, 1998, 42). Istražuju se socijalna i kulturna značenja te identiteti ruralnoga i njihova uloga u oblikovanju višestrukog značenja ruralnosti u suvremenom društvu (Cloke, 2006; Klemenčič, 2006; Panelli, 2006; Halfacree, 2006). Upravo su *višestrukost značenja* i *multifunkcionalnost materijalne dimenzije* ključna obilježja shvaćanja ruralnog prostora temeljenog na socijalnom konstruktivizmu.¹⁹

Vrlo je ilustrativan (i često citiran) primjer *borbe* protiv generaliziranog i uprosječenog pogleda na ruralna područja, i ujedno jasna kritika logičkog pozitivizma i empiricizma, onaj Chrisa Phila u članku „Neglected rural others” (*Zanemareni ruralni drugi*) u kojem autor ističe kako su brojna geografska istraživanja „pisana na takav način da su ruralni krajevi ili potpuno prazni... ili ih naseljavaju male vojske bezličnih, besklasnih i bespolnih ljudi, koji poslušno grade Christallerovu mrežu centralnih naselja, radeći točno određeni broj sati na farmama u svakom od Von Thünenovih koncentričnih krugova i općenito poštujući velike ekonomske zakone minimalizacije ulaganja i troškova u upravljanju fizičkim prostorom.”²⁰

Još jedno važno obilježje „post-pristupa” jest i diferenciranje ruralnoga (kao pojma koji podrazumijeva jedinstvo društva i prostora) na tri međusobno sve odvojenije komponente: 1) ruralno kao simbol, 2) ruralno kao značenje i 3) ruralno kao referentni, konkretni ruralni prostor. Prema Clokeu (2006), začetnikom te teze drži se britanski geograf Keith Halfacree, koji je pod utjecajem Baudrillardove teorije primijetio kako se zbog sve različitijih socijalnih predodžbi ruralnosti ono što ona simbolizira sve više razdvaja od njezina značenja, a i simbol i značenje udaljavaju se od konkretnoga geografskog, ruralnog prostora. Tako smo, zaključuje Cloke (2006, 22), odvojivši funkcionalni geografski prostor od njegova značenja i simbolike, došli do deteritorijalizacije ruralnoga, ali ujedno time i otvorili mogućnosti njegove reteritorijalizacije u nekom posve drugom prostornom kontekstu. I konačno, sama je ideja ruralnoga u svjetlu tih rasprava dovedena (opet) u pitanje, a najjasnije su to izrazili Murdoch i Pratt, koji su 1993. predložili da se uvede novi pojam: *postruralno(st)*. On ne bi označivao nijednu standardnu definiciju ruralnoga, ali bi obuhvaćao svaki fenomen koji bilo tko smatra ruralnim (prema Ilbery, 1998, 44)!

Nameće se logično geografsko pitanje: kako prepoznati refleksiju postruralnoga u prostoru? Prvo, jasno treba reći da je sam koncept toliko otvoren i fleksibilan da izvan

intelektualne sfere postaje upitan kao pragmatična osnova. Tome su usmjerene i kritike shvaćanja ruralnoga kao nekog virtualnoga, hiperrealnog, nestabilnog i apstraktnoga koncepta u okviru postmodernističkih i poststrukturalističkih pristupa njegove konceptualizacije.²¹ Ipak, zanimljiva prilika za primjenu postruralnih pristupa mogla bi biti ona ruralna područja koja su svojim dosadašnjim općim društvenim i ekonomskim razvojem došla u vrlo dinamičnu i mozaičnu situaciju preklapanja brojnih struktura, procesa, funkcija i interesa, u kojima se čini da dosadašnji modeli ne ocrtavaju stvarnost. Shvaćanje postruralnoga kao izrazito diferenciranog i dinamičnog prostora, s prepoznavanjem individualnih i grupnih djelovanja kao proaktivnih čimbenika i pokretača promjena te važnom ulogom kulture u lokalnoj ekonomiji, postaje sve važnijom podlogom brojnih istraživanja.²²

Koncept socijalne konstrukcije temelj je i definiranju *ruralnoga kao socijalne reprezentacije*. Za razliku od deskriptivnih i sociokulturnih definicija koje nastoje odrediti ruralno kao određeni prostor ili pak društvo na temelju socijalnih, ekonomskih, kulturnih i sličnih obilježja te vrijednosti i obrazaca ponašanja, ovdje je naglasak na asocijacijama, simbolima i slikama koje ljudi imaju o ruralnome. Jednom riječju, razumijevanje ruralnosti kao *stanja svijesti* (Woods, 2005, 11). Iako se čini možda dalekim od stvarnosti, realnih potreba i problema ruralnih područja, zagovornici tog načina definiranja ruralnosti ističu kako on ima itekakva utjecaja na materijalnu stvarnost. Potkrepljuju to tezom da ako ljudi smatraju da žive u ruralnim područjima i imaju jasnu viziju o onome što bi ruralni način života trebao biti, onda to umnogome utječe na njihove stavove, ponašanje i konkretne akcije u prostoru. Istovremeno, različita shvaćanja iste materijalne osnove ruralnosti mogu dovesti do razmimoilaženja, čak i konflikata u videnjima budućeg razvoja konkretnoga geografskog prostora (Brunori i Rossi, 2006; Svendsen, 2004; Woods, 2005).²³

Kritike koje se upućuju definiranju ruralnoga temeljem socijalnih reprezentacija mogle bi se svesti na dvije ključne točke (Hoggart i dr., 1995). Prva je da iako individualni koncepti ruralnosti mogu dovesti do osobne ili grupne akcije, za aktivaciju grupne akcije potrebni su zajednički elementi u slici ruralnoga. Osim u slučajevima otpora ili obrane vlastitog doma i načina života, mišljenja su autori, individualne vizije ne prerastaju lako u temelj velikih zajedničkih akcija sa snagom socijalnih procesa.²⁴ Druga je kritika svojevrсно upozorenje kako treba jasno poznavati svrhu i namjeru istraživanja. Ako se žele istražiti aktivnosti ruralnog stanovništva ili pak stavovi urbanih žitelja o ruralnim područjima kao prostoru stanovanja i rekreacije, onda takvi pristupi mogu imati teorijsku vrijednost. No ako je cilj razumijevanje strukturnih ograničenja ili pak mogućnosti razvoja ruralnih područja kao posljedice općih društvenih procesa, onda vrijednost individualnih slika ruralnoga kao osnove istraživačkog pristupa dolazi u pitanje (Hoggart i dr., 1995, 24-25). Pridružit ćemo tim kritikama i osobni stav: je li zaista moguće jednako relevantnim za materijalnu stvarnost ruralnoga smatrati baš sve diskurse ruralnosti, i one formalnije kao što su politički i akademski, i ostale – laičke i popularne? Neke odgovore nudi sljedeće poglavlje.

PLURALNOST RURALNOG PROSTORA KAO NJEGOVA DEFINICIJA

Shvaćanje ruralnosti kao socijalne reprezentacije, pitanje diskursa i općenito postmodernistički utjecaji koji ističu važnost istraživanja „lokalnog oblikovanja univerzalnih

Tab. 2. Teorijski pristupi definiranja ruralnog prostora
 Tab 2. *Theoretical conceptualizations of rural space*

Koncepti ruralnosti	Teorijski okvir	Osnovna obilježja koncepta	Shvaćanje ruralnosti	Vrste definicija ruralnog prostora
Funkcionalni pristupi Od prve polovine 20. stoljeća i dalje	Pozitivizam	Prepoznavanje temeljnih obilježja i funkcija ruralnih područja po kojima se ona razlikuju od urbanih (modeli ruralno-urbane dihotomije, kontinuuma i sl.)	Ruralno kao neurbano	Deskriptivne Sociokulturne
Socijalno-geografski koncept Münchenske škole* 1960-e i dalje	Pozitivizam, biheviorizam	Istraživanje utjecaja socijalnih grupa na strukturu i funkcije prostora, kroz prostorno relevantne procese	Ruralni prostor kao odraz socioekonomskih procesa i njima uvjetovanih promjena	Deskriptivne
Političko-ekonomski pristupi 1970-e i dalje	Strukturalizam	Istraživanje odnosa između proizvodnje, distribucije i akumulacije kapitala, učinkovitosti političkih mjera u gospodarstvu te utjecaj ekonomskih odnosa na socijalne, ekonomske i geografske strukture	Preispitivanje, čak i negacija ruralnoga kao analitičke kategorije Ruralno kao konkretni geografski prostor (ruralna dimenzija općih zakonitosti kapitalizma)	-
Koncept socijalne konstrukcije ruralnosti 1990-e i dalje	Postmodernizam i poststrukturalizam, kulturni obrat	Odmak od modernističkih shvaćanja o funkcioniranju društva na temelju nekoliko velikih teorija; otkrivanje i prihvaćanje razlika koje proizlaze iz osobnih iskustava i percepcija	Ruralno kao niz različitih socijalnih prostora koji se preklapaju na istom geografskom prostoru Ruralno kao stanje svijesti Ruralno kao simbol, značenje i materijalni prostor Postruralnost	Ruralno kao socijalna reprezentacija

* Taj koncept temelji se na shvaćanju da su socijalne skupine „akteri, nosioci funkcija i stvaraoci prostornih struktura” (Ruppert i dr., 1981, 20) i stoga je pridružen biheviorističkom teorijskom okviru. Ipak, valja istaknuti kako njegovi autori naglašavaju da “su se odrekli promatranja ljudi kao pojedinca” smatrajući da je za prostorno relevantne procese bitna socijalna skupina.

koncepta, kao što su ruralno i urbano” (Phillips, 1998, 143) potaknuli su i pokušaje „hibridizacije” različitih teorijskih pristupa. Kritikama usprkos počela se uvidati dodana vrijednost koju u tumačenje ruralnosti donose nove teorije, posebno u smislu odgovora na pitanje „zašto se stvari na različitim mjestima događaju različito?” (Šakaja, 2008, 285), zašto ruralnost nije ista u prostoru i vremenu, zašto nije ista za sve? Baš kao što je socijalna geografija Münchenske škole spoznajom da su socijalne skupine „akteri, nosioci funkcija i stvaraoci prostornih struktura” (Ruppert i dr., 1981, 20) hibridizirala dotada dominantnu funkcionalnu metodu antropogeografije stvarajući novi istraživački okvir temeljen na sinergiji poznatih ali odvojenih spoznaja, nastojeći zadržati jedinstvo geografije, tako se javljaju pokušaji koherentnog tumačenja ruralnosti kao cjeline više različitih dimenzija osjetljivih na prostor, vrijeme i diskurs. Umjesto više socijalnih prostora koji se preklapaju nad istim geografskim prostorom, javili su se pokušaji tumačenja ruralnoga kao cjelovitog, ali i materijalno i imaginarno višedimenzionalnog prostora preklapanja.²⁵

Kao primjer jednog takvog modela pluralnosti ruralnosti prikazat ćemo *trosložni model* nastao s ciljem „kontekstualnog sinergističkog razumijevanja ruralnog prostora temeljenog na procesima” (Halfacree, 2006, 48). Njegov je autor britanski geograf Keith Halfacree, koji je koristeći se modelom prostora Henrija Lefebvrea nastojao nadići dualizam u shvaćanju ruralnog prostora koji je proizlazio s jedne strane iz shvaćanja ruralnoga kao konkretnoga, materijalnoga geografskog prostora u akademskom diskursu te s druge strane iz ruralnoga kao stanja svijesti, ideje i simbola, u ostalim diskursima. Taj je dualizam od istraživača često zahtijevao da se odluči za jedno ili drugo shvaćanje.

Halfacree (2006, 51) predlaže model ruralnog prostora koji se sastoji od tri ključna elementa:

- konkretnog, materijalnog ruralnog prostora
- formalnih reprezentacija ruralnoga
- svakodnevnoga ruralnog života.

Materijalna dimenzija, *konkretni ruralni prostor*, oblikuje se putem prostornih procesa (tokova, interakcija) povezanih s proizvodnjom ili potrošnjom. *Formalne reprezentacije ruralnoga* koncepti su koje su artikularali kapitalistički interesi, političari i birokrati i sl. Te reprezentacije otkrivaju kako se ruralnome pristupa kao dobru, resursu koji ima određenu vrijednost razmijene. *Svakodnevni ruralni život* obuhvaća individualne i socijalne elemente, kulturu, način življenja u ruralnom prostoru. On je neminovno drugačiji i različit kako za različite skupine tako i za pojedince koji žive u ruralnom prostoru. Uvelike ovisi o formalnim reprezentacijama ruralnoga.

Tim modelom autor je nastojao istaknuti da cjelovitost ruralnog prostora proizlazi iz međusobnih odnosa svih triju elemenata – svaki se od njih pojedinačno, izolirano ne može razumjeti. Važnost pojedinog elementa, intenzitet i smjer odnosa među elementima promjenjive su kategorije – upravo zato ruralnost nikada nije „zamrznuta” u prostoru i vremenu i upravo je zato teško dati njenu jedinstvenu definiciju.

OD KONCEPATA PREMA DEFINICIJAMA I OBILJEŽJIMA RURALNOG PROSTORA

Za kraj razmatranja pojma ruralnog prostora i ruralnosti u akademskim diskursima iznijet ćemo nekoliko konkretnih primjera iz Hrvatske i Europe te pokušati oblikovati vlastito razmišljanje o tome.

Štambuk (1993, 173) smatra da se ruralnost može shvatiti kao „pripadnost rurusu, selu, seoskoj zajednici, ruralnom prostoru”. Ruralnost je promjenjiva u vremenu i prostoru te ovisi o okolnostima u kojima se oblikuje. S druge strane, njen temeljni sadržaj, odnosno sastavnice ruralnosti, manje je podložan promjenama. Mijenjaju se obilježja tih sastavnica. Autorica ima jasan stav i oko tumačenja ruralnosti kao obilježja konkretne „rezidencijalne zajednice”. Smatra da je ruralnost moguće definirati putem sadržajâ i vrijednosti određene zajednice i pritom ostati dosljedan istinitosti, ali da to nije dovoljno precizno.

Sastavnice ruralnosti dijeli na dvije razine. Prvu čini materijalna dimenzija, temeljna pretpostavka koja „drži ruralnu zajednicu na okupu”. To je, smatra autorica, ponajprije zemlja – poljoprivredno zemljište, na koju se nastavlja poljoprivreda i ostale djelatnosti, što zajedno dobiva odraz u seoskom pejzažu. Drugu, individualno-društvenu razinu, čini pojedinac, nastavlja se preko obitelji i rodbine sve do seoske (lokalne) zajednice, odnosno sela, ali uključuje i mrežu odnosa na daljinu. Između elemenata prve i druge razine ruralnosti postoji niz odnosa u kojima se „stvara i očituje” ruralnost. Autorica zaključuje: „Ruralna pripadnost opći je i stabilni društveni fenomen. Njene pojedinačne manifestacije su, međutim, uvijek 'nove' i drukčije od svih ostalih ruralnosti.”

Lay (2002, 295) navodi obilježja koja smatra oznakama ruralnih prostora u Hrvatskoj početkom 21. stoljeća:

„a. Dominacija poljoprivrede i šumarstva kao grana djelatnosti u kojima radi (bilo u selu ili gdje drugdje) lokalno stanovništvo; u Hrvatskoj postoji i više ruralnih naselja u kojem većina ljudi radi u .modernim urbanim, dakle tercijarnim sektorima djelatnosti”;

b. Ambijent koji je urbanistički, arhitektonski i estetski organiziran kao selo, kao naselje koje nema odviše razvijenu tehničku komunalnu infrastrukturu (vodovod, kanalizacija) kao ni ostale elemente urbane opreme (specijalizirane trgovine, usluge, ustanove lokalne vlasti, poštu i sl.);

c. Socijalno-kulturni milje koji prakticira tradicionalne oblike kulture i religijske prakse, lokalnu socijalnu integraciju kroz susjedske i rodbinske odnose i aranžmane te tradicionalne oblike provođenja slobodnog vremena uz oblike koje nameće masovna kultura posredovana masovnim medijima.”

Šundalić (2006, 206-207) razmatra pojam ruralnog prostora u sociologiji. Navodi da se „ruralni prostor prepoznaje kao prostor slabije gustoće naseljenosti u kojemu dominiraju djelatnosti poljoprivrede i šumarstva. To je prostor malih kolektiviteta i kulturne posebnosti koje su nesvodive na masovnu kulturu. Stoga se selo vidi kao *prirodna sredina*.²⁶ Ruralni prostor neki vide kao *ruralnu idilu* usporenog ritma življenja u kojoj ljudi radije slijede prirodni tijek događanja nego tržišni. To je organska zajednica u kojoj ljudi imaju vremena jedni za druge i gdje zauzimaju određeno mjesto i imaju svoju ulogu. To

je svojevrsni zaklon, brana od moderniteta.²⁷ Ruralni je prostor određen s četiri sastavna elementa: *selo, poljoprivreda, okoliš i tehnologija*. Stoga mu je potrebno pristupiti kroz četiri dimenzije: *sociokulturnu* – koja se pokazuje u narodnoj kulturi i tradiciji, ritualima i ceremonijama, praznovjerju i religiji, *razvoju* – kroz postojanje prirodne rezerve resursa potrebnih ekonomiji, *ekonomsku* – kroz kontinuirano obnavljanje resursa i *ekološku* – koja se u ruralnom prostoru pokazuje kroz eko-pristup proizvodnji i čuvanju bioraznovrsnosti.²⁸ Ruralni se prostor, dakle, prepoznaje kao cjelina koju čini nerazdvojni odnos *sela, tehničkih sustava i prirodnog okoliša*.²⁹

Marinović-Uzelac (2002, 134-135) propituje odnos grada i sela u kontekstu modernizacije: „No, kad skupina napusti sustav zatvorenog (autarkičnog) gospodarstva i kad fizička sredina prestaje biti dominantnom, autonomije načina života nestaje. Otvorenost i specijaliziranost generiraju razmjenu te možda u tome treba tražiti osnovne razlike između *ruralnih i urbanih* aglomeracija, između sela i grada. Koliko selo izlazi iz autarkičnosti, toliko se u ruralnoj sredini širi *gradski način života*. Dakako da to bitno utječe na sve oblike nastambi i naselja. Dalje prati evoluciju sela kao oblika naseljenosti: *Selo je naselje čije se stanovništvo pretežito bavi poljodjelstvom, stočarstvom ili ribarstvom*, dakle *tzv. primarnim djelatnostima*. To bi bila tradicionalna definicija, ali s obzirom na to da u današnjem selu može biti, a često tako i jest, više nepoljoprivrednika nego poljoprivrednika, ta nam definicija više nije dovoljna. Selo je svakako 'društvena zajednica u kojoj su seljaci (poljodjelci) važan, ali ne nužno brojem ili značenjem prevladavajući društveni sloj'.³⁰ Neki dobro opažaju da *selo* postaje sve više *mjestom stanovanja*, a sve manje *mjestom poljoprivredne proizvodnje*, ali je društveni sloj seljaka bez sumnje dominirajući u gospodarskom izgledu naselja kao što je, u njegovom vanjskom izgledu, poljoprivreda jasno izražen način života. U funkcionalnom pak smislu, *selo* određuje glavna 'eksporna' djelatnost njegovih stanovnika, a ne njihov brojčani odnos po djelatnostima. Zbog toga, iako manjina stanovnika živi od poljodjelstva, moramo govoriti o *selu*, ako je *poljoprivreda dominantna ekonomija naselja*, pogotovo u Hrvatskoj, ali i u Europi, gdje je poljoprivreda još uvijek više *način života* nego *način proizvodnje*. Selo, tj. ruralno naselje, moramo promatrati više kao antropogeografski fenomen nego kao oblik agrikalne naseljenosti; tu se još susreću sve ovisnosti o prirodnoj sredini koje se prepleću s društvenim razvitkom i društvenim oblicima tih zajednica i s njihovim *tehnikama* kojima djeluju na svoju sredinu.”

Sličnim pitanjima bez konkretnog odgovora bave se i poznati istraživači ruralnih područja u knjizi *Rural Europe: Identity and Change* (Hoggart i dr., 1995). Autori su stavljeni pred zadatak oblikovanja definicije ruralnih područja koja će im omogućiti objektivno sagledavanje procesa u europskim zemljama. Sama definicija, odnosno gustoća naseljenosti kao jedini zajednički indikator koji su odlučili upotrebljavati, tu je manje važna od otkrivanja elemenata koje autori prepoznaju kao one što pripadaju ruralnosti. Slijedi isječak iz jednog od uvodnih poglavlja nazvanog „Impasse”, odnosno „Bezizlazna situacija” (misli se, jasno, na pokušaj jedinstvene definicije ruralnosti).

„U Velikoj su Britaniji roskastim crijepom pokrivena kućice u jednoj ili najviše dvije kratke ulice često prva asocijacija na ruralno. Istovremeno, u južnoj Italiji i južnoj Španjolskoj ima spartanskih gradova čak i s 30.000 stanovnika, od kojih su mnogi zaposleni u poljoprivredi, dok je okolni, poljoprivredni prostor često uvelike pust. Nama su oba ta primjera jednako ruralna, jer spomenuti južnoeuropski agrogradovi imaju srce i dušu

čvrsto povezanu u ruralnu ekonomiju. Bilo kakvi poremećaji u poljoprivredi vode k ekonomskom padu i vrlo vjerojatno socijalnoj dezintegraciji... Po našem shvaćanju, ključna je ideja koja oblikuje način na koji ljudi iz različitih država i socijalnih sredina vide ruralna područja ona o otvorenim, izvangradskim pejzažima s ponekim naseljem. Ne osjećamo se čudno da i gradove, ako njihov primarni *raison d'être* proizlazi iz integracije s okolnim poljoprivrednim prostorom, smatramo dijelom ruralnih područja. U tom slučaju bi bolji naziv za takav prostor mogao biti 'ruralna regija'. Ne smatramo važnim ni to što mnoga ruralna područja nemaju ekonomsku bazu u poljoprivredi ili šumarstvu. Naprotiv, odnos ruralnosti s poljoprivredom vidimo kao uvijek moguću vezu, a ruralnost jednako može proizlaziti i iz obiteljskog ribarstva" (Hoggart i dr., 1995, 29-31).

U hrvatskoj geografskoj terminologiji koja se bavi izvangradskim područjima postoje dvije osnovne sintagme. Prva je *agrarna područja*, čiji su autori I. Crkvenčić i A. Malić (1988, 7), koji su u namjeri da napišu geografiju područja izvan okvira gradova i gradskih aglomeracija ta područja nazvali agrarnima u nedostatku općeprihvaćenoga hrvatskog naziva za njih (u njemačkome govornom području ta su područja obuhvaćena nazivom *ländliche Gebiete*, a u anglosaksonskome *countryside*). Smatrajući da naziv *seoski* zastarijeva jer i u naselja tih prostora sve više prodiru oblici gradskog načina života, čime selo postupno gubi svoje izvorne seoske ili ruralne karakteristike, autori su ih nazvali *agrarnima* jer „agrar i agrarna djelatnost tom području još uvijek određuju osnovne elemente i pejzaža i funkcija” (Crkvenčić i Malić, 1988, 7). Njihova *Agrarna geografija*, sveučilišni udžbenik o „geografskim aspektima agrarnih područja”, nije stoga ekonomska geografija agrarne proizvodnje (mogli bismo reći i poljoprivredna geografija), nego sveobuhvatni pristup koji uključuje istraživanje međuzavisnosti prirodno-geografskih i društveno-geografskih elemenata i njihove prostorne rezultante. Iako je poljoprivredi posvećeno najviše pozornosti, u posljednjem poglavlju otvaraju se i pitanja funkcija agrarnog prostora u industrijskom društvu.

Teritorijalno isti obuhvat ima i druga, danas dominantna sintagma u domaćoj geografskoj misli: *ruralni prostor*. Definiran je kao „geoprostorni kompleks izvangradskih područja koji karakteriziraju polifunkcionalnost, složena socijalno-ekonomska struktura i heterogen (mozaičan) pejzaž” (Pejnović, 2009).

KOMENTAR I ZAKLJUČAK: MOŽEMO LI RAZMIŠLJATI IZVAN KONCEPTA RURALNO-URBANOGA KONTINUUMA?

Pitanja diskursa, svrhe definicije te konkretnoga geografskog prostora i vremena kao kontekstualnog okvira ruralnosti pridonijela su činjenici da se duga potraga za jedinstvenom definicijom sve više zamjenjuje mogućnošću istovremenog postojanja niza alternativnih shvaćanja ruralnosti, koja ponekad mogu biti kontradiktorna i kreirati posve različite prostorne obrasce (Phillips, 2004). Nije to samo posljedica *otvaranja* akademskih diskursa tumačenjima ruralnosti izvan njih samih nego, naravno, i demografskih, ekonomskih, ekoloških i fizionomskih promjena ruralnog prostora u prošlom stoljeću. Razvoj socijalne misli s jedne te opći društveni razvoj s druge strane pridonijeli su mozaičnosti pogleda na ruralnost.

Analizirani pristupi razumijevanja ruralnosti u akademskim diskursima pokazuju širok spektar filozofskih i teorijskih koncepata koji su oblikovali epistemološke, ontološke i metodološke osnove istraživanja ruralnih područja u 20. i na pragu 21. stoljeća. Istraživanja karakteristična za *funkcionalni pristup* polaze od teze da postoje bitne unutarnje funkcionalne razlike između urbanog i ruralnog, tražeći često svoje uporište u sociologijskim teorijama dihotomije i kontinuuma. *Socijalno-geografski pristup* ističe važnost socijalnih grupa kao aktera procesa koji mogu trajno utjecati na strukture i funkcije ruralnog prostora. Teorijski okvir *političke ekonomije* dovodi u pitanje funkcionalne razlike ističući presudan utjecaj kapitalizma kao političko-gospodarskog sustava na oblikovanje univerzalnih socijalnih i prostornih obrazaca, bez obzira na to je li riječ o urbanom ili ruralnom, te se stoga propituje ili čak i negira opravdanost ruralnoga kao analitičke kategorije. Koncept *socijalne konstrukcije* ruralnome vraća status validnoga istraživačkog predmeta tumačeći ruralno kao niz različitih mogućih stvarnosti i/ili simbola konstruiranih iz (promjenjivog) značenja i materijalne dimenzije koje pojedinci, institucije i društvo pridaju ruralnome.

Iako vremenski susljedni, teorijski pristupi ruralnome nisu međusobno isključivi. Suvremena istraživanja ruralnosti uključuju sva četiri teorijska pristupa (odnosno i niz drugih, ovisno o konstrukciji analitičkih kategorija). Priklanjanje jednome ili drugome može ovisiti o načinu na koji istraživač vidi i doživljava svijet, bira i prihvaća dokaze o nečemu kao istinitome, dakle o njegovim osobnim filozofskim uvjerenjima, kojih valja biti svjestan. Socijalna uvjetovanost prihvaćanja određenoga teorijskoga koncepta kao validnijeg ili poželjnijeg u odnosu na neki drugi također je značajna. Dakako, cilj i svrha istraživanja posebno su važni za odabir određenoga koncepta i metodologije.

Pisanje o ruralnosti temeljem razmišljanja drugih utjecalo je na način na koji ga i sami nastojimo shvatiti. Prvo, čini se da model ruralno-urbanoga kontinuuma ima toliku snagu u kolektivnoj svijesti akademskoga geografskog diskursa u Hrvatskoj (i ne samo geografskoga) da o njemu ne razmišljamo više kao o teorijskom konceptu, nego ga intimno prihvaćamo kao osobno konstruirani (zamišljeni!) idealni model unošenja reda u kompleksnu prostornu stvarnost, bez obzira na sve njegove prije istaknute kritike. Zašto? Kao odgovor na to pitanje nameće se sljedeći odgovor: zato što svoju operacionalizaciju temelji na svjetskome, historijskom i univerzalnom procesu urbanizacije. Proces urbanizacije shvaćen u svom širem smislu, opet idealno gledano, objašnjava različite pozicije naselja, zajednica u kontinuumu od krajnje ruralnih do krajnje urbanih. No umjesto jednodimenzionalnoga kontinuuma opisanog u funkcionalnim konceptima ruralnosti, možda je plodnije razmišljati o višedimenzionalnome modelu ruralno-urbanoga kontinuuma, u kojem određeno naselje, zajednica može istovremeno biti u jednoj dimenziji bliže, a u drugoj dimenziji dalje od krajnjih točaka. Koje su to krajnje točke? Lay primjerice piše: „Neki zamišljeni kontinuum ide ovako: izgrađena sredina (visoko urbanizirana) – izgrađena sredina (nisko urbanizirana, npr. ruralna) – prirodna sredina” (Lay, 2002, 295). To je, dakako, samo jedno od mogućih viđenja.

Nadalje, fokus nam se proširio ponajprije na svijest o važnosti ostalih, neakademskih diskursa u konceptualizaciji ruralnoga. Službeni, formalni diskursi, poput politika ruralnog razvoja, imaju itekako važan utjecaj na materijalnu dimenziju ruralnosti i stoga je način njezina shvaćanja u njima izuzetno bitan. Neke individualne diskurse smatramo možda manje bitnima. Postojanje ruralnoga kao stabilne kategorije ili koncepta (bez obzira na

sva isprepletanja obilježja koja se uobičajeno smatraju urbanima ili ruralnima) koji je bitan za poimanje prostorne i društvene stvarnosti također smo dodatno osvijestili čitajući neka razmišljanja.

I konačno, kombinirajući ideju višedimenzionalnog modela ruralno-urbanoga kontinuuma s predstavljenim trosložnim modelom Keitha Halfacreea te simboličnim značenjima koja nose pojmovi *urbano* i *ruralno*, zaključujemo kako ruralni prostor i ruralnost, u ovom trenutku, istovremeno shvaćamo kao:

1. realni, materijalni geografski prostor i vrijeme izvan međa (morfološke) gradske aglomeracije, koji je ujedno i čimbenik i odraz procesa zadovoljavanja osnovnih ljudskih funkcija: stanovati i u zajednici živjeti, raditi, opskrbljivati se, obrazovati se i provoditi slobodno vrijeme
2. diskurzivne socijalne reprezentacije, formalne i neformalne, visokoga kulturnog naboja, s raznovrsnošću i oprečnosti značenja
3. koncepte koji utječu na shvaćanje prostornih odnosa, ali i života uopće.

POZIVNE BILJEŠKE

- ¹ Robinson (1990) u uvodnom poglavlju svoje knjige pokušaj definiranja ruralnoga slikovito opisuje kao „a rather arid exercise”, odnosno „prilično jalov posao”. Poglavlje u knjizi *Rural Europe: Identity and Change* u kojem se pokušava dati definicija ruralnog prostora vrlo je znakovito naslovljeno „Impasse?”, odnosno „Bezizlazna situacija?” (Hoggart i dr., 1995, 29). M. Štambuk pišući o „staroj i novoj” ruralnosti kaže: „Definirati ruralnost teško je i lako” (1993, 173).
- ² P. Cloke, promišljajući utjecaj urbanizacije i globalizacije na ruralna područja, ističe kako je na Zapadu „ideja ruralnosti kao izoliranog otoka kulturnih specifičnosti i tradicionalizma”, pod utjecajem spomenutih procesa i posebno njihovih kulturnih aspekata, postala anakronistička (Cloke, 2006, 19).
- ³ Nažalost, za razliku od velikog dijela hrvatskoga ruralnog prostora, kako ističe M. Štambuk pišući o odnosu grada i sela u Hrvatskoj (Štambuk, 2002, 22).
- ⁴ Woodsova tvrdnja proizlazi iz čitanja Raymonda Williamsa, jednog od vodećih kroničara engleskog jezika i književnosti: „Selo” i „grad” vrlo su snažne riječi i to ne iznenađuje ako se prisjetimo koliko toga u ljudskoj zajednici one simboliziraju... I jedna i druga riječ nabijene su snažnim emocijama, često vrlo općenitima. Selo se povezuje s prirodnim načinom života: s mirom, nevinošću i jednostavnošću. Grad s druge strane simbolizira ideju naprednog centra: učenja, komunikacije i svjetla. No i jedan i drugi pojam prate i snažne neprijateljske asocijacije. Grad kao mjesto buke, nedostatka duhovnosti i pretjerane ambicije, a selo kao mjesto zaostalosti, ignorancije i ograničenosti. Kontrast između sela i grada, kao temeljnih načina života, seže daleko u klasično doba. Williams, R., 1973: *The Country and the City*, London: Chatto and Windus.
- ⁵ V. dio teksta o akademskim diskursima definiranja ruralnih područja, posebno poglavlje o socijalnim konstrukcijama ruralnosti.
- ⁶ M. Štambuk razmatrajući pojam ruralnosti piše: „Ruralna pripadnost opći je i stabilni društveni fenomen. Njene pojedinačne manifestacije su, međutim, uvijek ‘nove’ i drukčije od svih ostalih ruralnosti” (Defilippis, 2005, 824).
- ⁷ M. Zlatić istražujući prostorno-ekološku dimenziju odnosa selo-grad kaže upravo to: „Odnos selo-grad bitan je faktor u poimanju čovjekove okoline, posebno fenomen smanjenja razlika između sela i grada” (Zlatić, 1993). No, osim tog „čisto” intelektualnoga konteksta, jasno da postoji i čitav niz situacija kada se definiranje ruralnog i urbanog pojavljuje i kao stvarna, praktična potreba, npr. u prostornom planiranju, izradi strategija regionalnog i lokalnog razvoja itd.

- ⁸ B. Ilbery u prvom poglavlju višeautorske knjige o promjenama u ruralnim područjima kaže da knjiga ne odražava neku standardnu definiciju ruralnoga i ruralnosti, nego se ruralni prostor identificira s neurbanim i za potrebe knjige uključuje bilo koji fenomen koji autori smatraju ruralnim (Ilbery, 1998, 1).
- ⁹ Van Dijk, T. A. (ur.), 1997: *Discourse as Structure and Process*, Sage, London.
- ¹⁰ Naziv zbornika *Prostor iza: kako modernizacija mijenja hrvatsko selo* (Štambuk, Rogić i Mišetić, 2002).
- ¹¹ Neki od odgovora na pitanje o prednostima i nedostacima življenja u suburbanom dijelu zagrebačke okolice (Lukić i dr., 2005, 96-97).
- ¹² Jedna od funkcija ruralnog prostora prema dokumentu Europske komisije „The future of rural society” (EU, 1988).
- ¹³ Pojam *reprezentacija* nije zamijenjen nekim od hrvatskih sinonima poput *prikaz, prikazivanje, predstavljanje* jer se slažemo s mišljenjem L. Šakaje iznesenim u pogovoru *Kulturne geografije: kritičkog rječnika ključnih pojmova* da bi u tom slučaju taj pojam izgubio svoju terminološku vrijednost (Šakaja, 2008, 292).
- ¹⁴ Taj koncept nije pronašao mjesto ni u jednoj od ovdje spomenutih raščlambi teorijskih pristupa ruralnome koje dolaze s engleskoga govornog područja, ni kao zaseban koncept ni kao primjer u bilo kojoj od analitičkih kategorija, iako je imao snažnog odjeka u dijelu Zapadne i Srednje Europe, čak i izvan geografije, a društvenim znanostima općenito (vidi npr. Klemenčić, 2006; Šuvar et al., 1972, 60-75). Zasižno postoji još niz različitih pristupa i primjera s engleskoga govornog područja koji nisu uključeni u ove preglede, ali je vrlo indikativno da se u analiziranim člancima gotovo i ne može pronaći referenca na bilo kojem jeziku osim engleskoga, a i prezimena citiranih autora (izuzev filozofa i teoretičara) upućuju na to da su posrijedi uglavnom anglosaksonski korijeni. Taj nas etnocentrizam u znanosti, nažalost, više nimalo ne začuđuje i s vremenom zapravo veseli činjenica da ustaljene anglosaksonske podjele i modele možemo, barem za sebe, obogatiti i kakvim njima očito nepoznatim razmišljanjima.
- ¹⁵ Slobodni prijevod učestalo citirane rečenice M. Mormonta (1990) iz teksta „Who is rural? Or, How to be rural: Towards a sociology of the rural”, u: Mardsen, T., Lowe, P., Whatmore, S. (ur.), *Rural Restructuring: Global Processes and Their Responses*, London: David Fulton, 21-44; citirano prema (Cloke, 2006, 19; Woods, 2005, 11).
- ¹⁶ Iscrpan pregled „velikih dihotomija i kontinualnih tipologija” dali su M. Župančić i R. First-Dilić u knjizi *Tipologija ruralnih sredina u Jugoslaviji*, Zbornik teorijskih i metodoloških radova (Šuvar i dr., 1972, 15-27).
- ¹⁷ Konkretna primjer te teze daje Cloke (2006, 20), koji ističe „poziv” britanskoga geografa Keitha Hoggarta početkom devedesetih godina 20. stoljeća na odustajanje od uporabe koncepta ruralnosti kao intelektualnog pristupa i umjesto toga primjenu istraživanja temeljenih na sektorskom pristupu koji obuhvaća prostor kao cjelinu, bez obzira na prijašnje podjele na urbano i ruralno.
- ¹⁸ Primjer novoizgrađenih trgovačkih centara oko Zagreba, gdje je očita promjena materijalne stvarnosti ruralnog prostora. Takva promjena u materijalnoj dimenziji potencira i promjenu značenja tog ruralnog prostora, od produktivističke (poljoprivredne ili nepoljoprivredne – socijalni ugar) do konzumacijske (u širem društvenom kontekstu) ili pak npr. od neatraktivnosti do privlačnosti (na osobnoj razini pojedinca). To je primjer razumijevanja ruralnog prostora kao socijalnoga konstrukta jer razumijevanje konkretnog prostora očito ovisi o promjeni njegove materijalne dimenzije, ali i značenja. Takvo objašnjenje izrazilo je u duhu Harveyjeva marksističkog tumačenja utjecaja kapitala na transformaciju prostora. Kapital je mobilan, mjesta su fiksna (i svejedno je jesu li urbana ili ruralna). Kapital traži najpovoljniju lokaciju za ostvarivanje maksimalnog profita – jeftino i dostupno zemljište Sv. Križa Začretja i Sv. Helene. Kapital ne pita je li to ruralno ili urbano, važno da služi svrsi, profitu (argument u korist teze o upitnosti ruralnoga kao analitičke kategorije). Treći sloj tumačenja jest i sam izgled trgovačkog centra, koji očito predstavlja, simbolizira nešto drugačije (grčka arhitektura, mali grad). Simboli su tu očito da sugeriraju određeno značenje – „ovo nije ruralno, ovo je urbano (ali urbano kako je nekada bilo – idealno, malo, pitoreskno, bez gužve i stresa)”.
- ¹⁹ Iako su pojmovi *višestrukost* i *multifunkcionalnost* doslovno već postali opća mjesta u brojnim diskursima ruralnoga, još jednom valja naglasiti da njihovo temeljno razumijevanje počiva na socijalnom konstruktivizmu koji podrazumijeva mogućnost stalne promjene kako značenja tako i materijalne dimenzije ruralnosti.
- ²⁰ Philo, C. 1992: *Neglected rural others*, *Journal of Rural Studies*, str. 201 (prema Ilbery, 1998, 42).

- ²¹ U. Strohmayer pita se u članku „Poststrukturalizam”: „Je li postuliranje nepostojanja struktura racionalno održivo”... i odgovora riječima, kako sam kaže, „već neupitnog velikog djeda poststrukturalizma Friedricha Nietzschea. Ondje gdje je kontekst sve, a mijena pravilo, gdje se 'pokretljivost' slavi, a korijeni 'demoniziraju', utvara socijalnog darvinizma diže se zlokobnija nego ikad: tu se javlja opasnost da potiskivanje identiteta postane sustavno, te stoga neizbježno” (Harrington i O'Donoghue, 1998; Vresk, 2002; Crkvenčić i Malić, 1988).
- ²² Za opsežniji pregled istraživanja ovdje spomenutih aspekata v. Brunori i Rossi, 2006.
- ²³ Svendsen (2004) pokazao je kako su se nakon Drugoga svjetskog rata u Danskoj razvila dva posebna diskursa ruralnosti. Nazvao ih je poljoprivredni i nepoljoprivredni (*agriculturalist* i *non-agriculturalist*). Prvi je svoj vrhunac doživio šezdesetih godina i uglavnom je služio farmerima i njihovim interesima povećanja poljoprivredne proizvodnje. Ključni termini kojima se koristio bili su strukturne promjene, vertikalna integracija, racionalizacija i centralizacija, odnosno produktivističko viđenje ruralnoga. Od sedamdesetih u terminologiji govora o ruralnome pojavljuju se pojmovi poput zajednice, kulture, aktivnoga građanstva i okoliša, najavljujući drugi, nepoljoprivredni diskurs. On se oblikovao oko imigranata u ruralna područja, mahom dobro obrazovanog stanovništva, koji su zagovarali i dodatnu dimenziju ruralnoga kao životnoga i prostora provedbe slobodnog vremena. Autor zaključuje kako je taj diskurs imao važnu ulogu za oblikovanje novih identiteta ruralnoga kako na lokalnoj tako i na nacionalnoj razini i time bitno utjecao na svakodnevni život danskoga ruralnog stanovništva.
- ²⁴ Veliki „ustanak” za obranu tradicionalnog načina života kakav je bio onaj u Velikoj Britaniji u povodu zabrane lova psima može se istaknuti kao primjer kolektivne akcije.
- ²⁵ Ovdje je nemoguće ne zamijetiti podudarnost sa spomenutim Sojinim konceptom „trećeg prostora”.
- ²⁶ Župančić, M., 2000: Tranzicija i modernizacijske perspektive hrvatskog sela, *Sociologija sela* 38 (1–2), 11–78.
- ²⁷ Rye, J. F., 2004: Constructing the countryside: Differences in teenagers' images of the rural, Paper No 3/04, ISSN 1503–2736, 1–26.
- ²⁸ Cifrić, I., 2003: Ruralni razvoj i modernizacija, IDIZ, Zagreb.
- ²⁹ Štambuk, M., 2002: Selo i modernizacija: kratka povijest nesporazuma, u: *Prostor iza: kako modernizacija mijenja hrvatsko selo* (ur. Štambuk, M., Rogić, I., Mišetić, A.), Institut društvenih znanosti „Ivo Pilar”, Zagreb, 9-28.
- ³⁰ Štambuk, M., 1997: *Modernizacijski procesi i društvene promjene u hrvatskim ruralnim sredinama*, doktorska disertacija, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.

LITERATURA

- Allmendinger, P., 2009: *Planning theory*, Palgrave Macmillan, Hampshire.
- Anić, V., 2007: Diskurs, u: *Rječnik hrvatskog jezika, CD-ROM izdanje*, Europapress Holding i Novi Liber, Zagreb.
- Arnold, A., 1997: *Allgemeine Agrargeographie*, Klett-Perthes, Gotha.
- Bengs, C., Schmidt-Thomé, K. (ur.), 2006: *Urban-rural relations in Europe, ESPON 1.1.2, Final report*, Centre for Urban and Regional Studies, Helsinki University of Technology, Helsinki.
- Brunori, G., Rossi, A., 2006: Differentiating countryside: Social representations and governance in rural areas with high social density: The case of Chianti, Italy, *Journal of Rural Studies*, doi:10.1016/j.jrurstud.2006.10.001.
- Cloke, P. J., 2006: Conceptualizing rurality, u: *Handbook of Rural Studies* (ur. Cloke, P., Marsden, T., Mooney, P. H.), Sage Publications Ltd, London, 18-28.
- Cresswell, T., 2004: *Place, a short introduction*, Blackwell Publishing, Oxford.

- Crkvenčić, I., 1981: Socijalnogeografski aspekti pojave ugara, odnosno neobrađenih oranica, *Geografski glasnik* 43
- Crkvenčić, I., 1982: Pojava ugara i neobrađenih oranica i promjene brojnosti stanovništva SR Hrvatske u posljednjih dvadeset godina, *Geografski glasnik* 44
- Crkvenčić, I., 1983: Proces socijalnog raslojavanja sela i pojava neobrađenih oranica i ugara u SR Hrvatskoj (na primjeru triju sela u općini Slavonski Brod), *Geografski glasnik* 45
- Crkvenčić, I., Malić, A., 1988: *Agrarna geografija*, Školska knjiga, Zagreb.
- Defilippis, J., 2005: Hrvatska u ruralnom prostoru Europe. *Sociologija sela* 43 (170 (4)), 823-836.
- EU, 1988: *The future of rural society*, European Commission (EU), Luxembourg.
- Halfacree, K., 2006: Rural space: constructing a three-fold architecture, *Handbook of Rural Studies* (ur. Cloke, P., Marsden, T., Mooney, P.H.), Sage Publications Ltd, London, 44-62.
- Harrington, V., O'Donoghue, D., 1998: Rurality in England and Wales 1991: A Replication and Extension of the 1981 Rurality Indeks, *Sociologia Ruralis* 38 (2), 178-203.
- Hodžić, A., 2006: *Selo kao izbor?*, Institut za društvena istraživanja, Zagreb.
- Hoggart, K., Buller, H., Black, R., 1995: *Rural Europe, Identity and Change*, Arnold London.
- Holloway, L., Kneafsey, M., 2004: Geographies of Rural Cultures and Societies: Introduction, u: *Geographies of Rural Cultures and Societies* (ur. Holloway, L., Kneafsey, M.), Ashgate Publishing, Aldershot 1-11.
- Ilbery, B. (ur.), 1998: *The Geography of Rural Change*, Addison Wesley Longman Limited, Harlow.
- Johnston, R., Derek, G., Pratt, G., Watts, M. (ur.), 2000: *The Dictionary of Human Geography*, Blackwell, Oxford.
- Klemenčić, M. M., 2006: Teoretski pogled na razvojne strukture slovenskoga podeželja, *Dela* 25, 159-171.
- Lay, V., 2002: Prilozi osmišljanju usmjeravanja razvitka ruralnih prostora Hrvatske na osnovama ekološke i gospodarske održivosti, u: *Prostor iza: kako modernizacija mijenja hrvatsko selo* (ur. Štambuk, M., Rogić, I., Mišetić, A.), Institut društvenih znanosti „Ivo Pilar“, Zagreb, 289-304.
- Lukić, A., Prelogović, V., Pejnović, D., 2005: Suburbanizacija i kvaliteta življenja u zagrebačkom zelenom prstenu – primjer općine Bistra, *Hrvatski geografski glasnik* 67 (2), 85-106.
- Marini, M. B., Mooney, P. H., 2006: Rural economies, u: *Handbook of Rural Studies* (ur. Cloke, P., Marsden, T., Mooney, P. H.), Sage Publications Ltd, London 91-103.
- Marinović-Uzelac, A., 2002: Morfološki tipovi hrvatskog sela, u: *Prostor iza: kako modernizacija mijenja hrvatsko selo* (ur. Štambuk, M., Rogić, I., Mišetić, A.), Institut društvenih znanosti „Ivo Pilar“, Zagreb, 131-153.
- Panelli, R., 2006: Rural society, u: *Handbook of Rural Studies* (ur. Cloke, P., Marsden, T., Mooney, P. H.), Sage Publications Ltd, London, 63-90.
- Pejnović, D., 2009: Ruralni prostor, http://www.geog.pmf.hr/images/nastavni_materijali/pejnovic/rg/2.%20RG%202008%20-%20Ruralni%20prostor.pdf (2.1.2009.)
- Perkins, H. C., 2006: Commodification: re-resourcing rural areas, u: *Handbook of Rural Studies* (ur. Cloke, P., Marsden, T., Mooney, P. H.), Sage Publications Ltd, London, 241-257.
- Phillips, M., 1998: The Restructuring of Social Imaginations in Rural Geography, *Journal of Rural Studies* 14 (2), 121-153.
- Phillips, M., 2004: Obese and Pornographic Ruralities: Further Cultural Twists for Rural Geography?, u: *Geographies of Rural Cultures and Societies* (ur. Holloway, L., Kneafsey, M.), Ashgate Publishing, Aldershot, 15-39.
- Robinson, G. M., 1990: *Conflict and Change in the Countryside: Rural society, economy and planning in the developed world*, John Wiley and Sons Ltd., Chichester.
- Ruppert, K. i dr., 1981: *Socijalna geografija*, Školska knjiga, Zagreb.
- Salaj, M. (ur.), 1999: *Program prostornog uređenja Republike Hrvatske*, Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva i stanovanja, Zavod za prostorno planiranje, Zagreb.

- Svendsen, G. L. H., 2004: The right to development: construction of a non-agriculturalist discourse of rurality in Denmark, *Journal of Rural Studies* 20, 79-94.
- Šakaja, L., 2008: Kulturna geografija, ili zašto se stvari na različitim mjestima događaju različito (pogovor), u: *Kulturna geografija, kritički rječnik ključnih pojmova* (ur. Atkinson D. i dr.), Disput, Zagreb.
- Štambuk, M., 1993: Od „stare” k „novoj” ruralnosti, *Sociologija sela* 31(3/4 (121-122)), 173-182.
- Štambuk, M., 2002: Selo i modernizacija: kratka povijest nesporazuma, u: *Prostor iza: kako modernizacija mijenja hrvatsko selo* (ur. Štambuk, M., Rogić, I., Mišetić, A.), Institut društvenih znanosti „Ivo Pilar”, Zagreb, 9-28.
- Štambuk, M., Rogić, I., Mišetić, A. (ur.), 2002: *Prostor iza: kako modernizacija mijenja hrvatsko selo*, Institut društvenih znanosti „Ivo Pilar”, Zagreb.
- Šundalić, A., 2006: Ekocentrični pristup ruralnom prostoru, *Socijalna ekologija* 15 (3), 203-218
- Šušvar, S., 1972: *Tipologija ruralnih sredina u Jugoslaviji, Zbornik teorijskih i metodoloških radova*, SOUR za sociologiju sela Instituta za ekonomiku poljoprivrede i sociologiju sela, Zagreb i dr.
- Vresk, M., 1971/1972: Socijalni ugar i drugi oblici napuštanja agrarne aktivnosti kao posljedica emigracije i socijalnog diferenciranja stanovništva, *Geografski glasnik* 33-34
- Vresk, M., 1982: Neka obilježja urbanizacije SR Hrvatske 1981. godine, *Radovi* (17-18), 39-53.
- Vresk, M., 2002: *Grad i urbanizacija*, Osnove urbane geografije, Školska knjiga, Zagreb.
- Vresk, M., 2008: Gradska i ostala naselja u Hrvatskoj - Model izdvajanja 2001, *Geografski horizont*, 54(2), 53-57.
- Woods, M., 2005: *Rural Geography: Processes, Responses and Experiences in Rural Restructuring*, Sage Publications Ltd, London.
- Zlatic, M., 1993: Prostorno-ekološka dimenzija odnosa selo-grad, *Sociologija sela* 31 (3-4 /121-122/), 57-64.
- Žuljić, S., 1983: O planiranju procesa urbanizacije, u: *Prostorno planiranje i prostorna istraživanja (odabrani napisi)*, Ekonomski institut Zagreb, Zagreb, 151-160.
- Župančić, M., 2002: Vitalni poljoprivrednici i drugi akteri u razvoju ruralnih područja, u: *Selo: izbor ili usud* (ur. Seferagić, D.), Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, Zagreb, 35-71.
- Župančić, M., 2005: Infrastrukturna opremljenost hrvatskih seoskih naselja, *Sociologija sela* 169 (3), 617-657.

SUMMARY

Theorizing Rural Space

Aleksandar Lukić

”What does it mean to be rural? Does this term designate social, economic or spatial entities? Or does it represent the combination of all of those aspects...” (Župančić, 2002, 35). Questions such as the one posed are recently becoming very frequent in thinking about rurality. Therefore, the paper starts with the assumption that a single and all-encompassing definition of rurality and rural space is not possible. As a hypothetical explanation, the author discusses the dependence of the definition on 1) the discourse and the purpose of its use, 2) the specific geographic context and time-frame and, finally, 3) the relation between urban and rural. The focus then shifts towards the question of how different academic discourses on defining rural areas, in their interconnection with dominant philosophic approaches and the time of their occurrence, have shaped the understanding of rural space and rurality. The author broadly follows the approach proposed by Cloke (2006). The overview begins with **functional concepts of rurality** (model of rural-urban dichotomy, continuum model) based on sociological theories of ideal types, whose outlines can be recognised in geographic differentiation of space based on the level of urbanisation. Furthermore, three additional theoretical frameworks are analyzed. The **socio-geographic concept of the German (Munich) school** stresses the importance of social groups in the process of creating and transforming rural space (W. Hartke, K. Ruppert). While functional concepts of rurality depend on the existing structural differences between urban and rural, socio-geographic concepts put the emphasis on the processes and their reflection in space and society. Intensity and persistence are considered to be of great importance for social processes shaping the rural environment. The third discussed concept and the one that can be *accused* of actually denying the rural as a specific or unique spatial entity is the approach of **political economy**. By focusing on general market laws of production and consumption, as well as on the dominant role of the urban areas in capitalist societies, this concept has influenced the way academics perceive rural areas. New topics of research have emerged, such as structural changes in agriculture, the role of the state and the market in development of agriculture, etc. However, by putting emphasis on economical forces and politics, this approach has brought more theoretically oriented research into rural studies. Finally, the **concept of social construction of rurality** is considered to help the rural re-invent itself, by understanding rurality as the numerous different realities and/or symbols that simultaneously exists in both material and virtual space. The author briefly discusses the reflection of well-known concepts of space (Soja, Harvey) before presenting the conceptual three-fold model of rural space by Keith Halfacree, based on Lefebvre. Then, the interest shifts towards the different definitions and understanding of rural, predominantly in Croatian sociology and geography. The author concludes that the model of the rural-urban continuum is one of the fundamental ways in which spatial relations are still perceived in our academic discourse. He proposes that by replacing the

one-dimensional with the multidimensional continuum, in which a community can simultaneously be in different positions in different dimensions, one could better understand the complexity of the rural-urban relation. In conclusion, the author comments that the plurality of rurality is one of its fundamental contemporary characteristics. It is expressed through comprehension of rural as:

1) Real, material geographic space and time out of the boundaries of the (morphological) city agglomeration. Rural is at the same time the factor and reflection of the processes of serving basic human needs: to live in the community, to work, acquire, educate themselves and spend their free time;

2) Different formal and informal, discursive social representations of high cultural charge, containing diversity and opposite meanings;

3) And, finally, a concept that affects the perception of spatial relations as well as life in general.

Primljeno (Received): 22 - 09 - 2010

Prihvaćeno (Accepted): 12 - 11 - 2010

Dr. sc. **Aleksandar Lukić**, docent
Sveučilište u Zagrebu
Prirodoslovno-matematički fakultet
Geografski odsjek
Marulićev trg 19/II, Zagreb
alukic@geog.pmf.hr

